

2.

Zamek malborski jako
obiekt turystyczny w latach
1954-1961 w świetle źródeł
archiwalnych

Zamek malborski jako obiekt turystyczny w latach 1954-1961 w świetle źródeł archiwalnych

Niniejszy artykuł jest wynikiem dwóch moich pasji życiowych, które zaczęły się równoległe na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, a których wspólnym mianownikiem w 2017 roku stał się Zamek w Malborku. W 1989 roku uzyskałam uprawnienia przewodnickie po Zamku i mieście oraz stałam się członkiem Koła Przewodników Turystycznych PTTK w Malborku (tak brzmiała ówczesna nazwa Koła), które w obecnym roku obchodzi jubileusz siedemdziesięciolecia istnienia. Natomiast w 1991 roku uzyskałam na Uniwersytecie Gdańskim tytuł magistra historii ze specjalizacją archiwalną, co umożliwiło mi objęcie w 2017 roku stanowiska koordynatora ds. czynności kancelaryjno-archiwalnej w Muzeum Zamkowym w Malborku (dalej MZM), czyli – inaczej mówiąc – objęłam pieczę nad archiwum zakładowym Muzeum. Niniejszy artykuł nie jest próbą pełnego przedstawienia procesu współistnienia dwóch instytucji: Koła Przewodników Malborskich oraz Muzeum Zamkowego w Malborku na podstawie istniejącej literatury przedmiotu, lecz wyłącznie wynikiem kwerendy zasobu archiwów: zakładowego MZM i Działu Dokumentacji Naukowej MZM oraz materiałów archiwalnych pochodzących z zasobu archiwum zakładowego MZM, a obecnie znajdujących się w zasobie malborskim Archiwum Państwowego w Gdańsku. Nie czuję się także na siłach przedstawiać siedemdziesięciu lat istnienia Koła i dorównać wydawnictwu z okazji jubileuszu jego 40-lecia¹, a tym bardziej dziełu Kazimierza Lorenza z okazji 50-lecia działalności malborskich przewodników². Chciałabym się natomiast skupić na okresie mało znanym, a bardzo ciekawym, czyli

1. O. Buńka, G. Łopuszyńska, M. Mierzwiński, *Jubileusz Koła Przewodników Turystycznych w Malborku 1954-1994*, Malbork 1994.

2. K. Lorenz, *Koło Przewodników Malborskich 1954-2004*, Malbork 2004.

Ryc. 1
Prace porządkowe na dziedzińcu Zamku Średniego w latach 50. XX wieku, Archiwum Fotograficzne MZM, negatywy archiwalne, 1963-66_2072, skan L. Okońskiego

3. Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej APG), Muzeum Zamkowe w Malborku (dalej MZM), sygn. (sygnatura Archiwum Państwowego w Malborku, dalej APM, po przekazaniu z Archiwum Zakładowego MZM w 2010 roku) 9/868/0-64: Informacja o działalności własnej w latach 1960-75, J. Żmijewski, Prace zabezpieczające i częściowa odbudowa w latach 1945-1958, s. 10.

4. Od 1959 roku gospoda była użytkowana przez Powszechną Spółdzielnię Spożywców w Malborku. W dniu 15 marca 1960 roku PSS poinformowało PTTK o zaprzestaniu użytkowania sali jadalnej gospody, ale jeszcze w grudniu 1961 roku spór pomiędzy Dyrekcją MZM a Zarządem PSS o zamknięcie wymienionego lokalu nie był rozstrzygnięty. Muzeum stało na stanowisku usunięcia gospody z terenu Zamku Średniego z powodu zagrożenia pożarowego i problemu zapewnienia bezpieczeństwa na zamku. APG, MZM, APM 9/868/0-45: Współpraca z PTTK 1960-73, s. 1 i nast.

pierwszych latach istnienia przewodnictwa po Zamku, zanim jeszcze powstało Muzeum Zamkowe w Malborku. Zachowanie niepełnej dokumentacji powoduje, że obraz tamtych czasów jest niekompletny, co wymaga dalszych badań nad tym tematem.

W 1950 roku po przejęciu Zamku od Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie Ministerstwo Kultury i Sztuki przekazało tereny zamkowe Zarządowi Urządzeń Turystycznych (aż do 1957 roku), następnie Polskiemu Towarzystwu Turystyczno-Krajoznawczemu Oddział Gdańsk, a w marcu 1957 roku oddziałowi malborskiemu. Nadal były na Zamku prowadzone prace odgruzowujące, porządkowe, zabezpieczające zniszczone w czasie działań wojennych 1945 roku partie budowli oraz drobne prace adaptacyjne. Od momentu przejęcia, PTTK na terenie Zamku prowadziło swoje schronisko (w skrzydle północnym Zamku Średniego) na 300 miejsc noclegowych³, restaurację – „Gospodę pod Halabardą” w części północnej przyziemia skrzydła wschodniego Zamku Średniego⁴, Dom Wycieczkowy na Przedzamczu oraz Klub Turysty PTTK w pomieszczeniach Infirmarii na Zamku Średnim (od 1958 roku). W dniu 8 czerwca 1957 roku odbyły się uroczystości 500-lecia przejścia Malborka przez króla Kazimierza Jagiellończyka, które rozbudziły szersze zainteresowanie

Ryc. 2
Kurs styczeń-kwiecień 1959, Archiwum Koła Przewodników, skan L. Okońskiego

lokalnego społeczeństwa zamkiem. Wynikiem tego było powołanie do życia w tym samym roku Społecznego Komitetu Odbudowy Zamku, który m.in. inicjował wiele prac społecznych, wykonywanych przez załogi zakładów pracy i młodzież szkolną⁵ (Ryc. 1).

Od 8 kwietnia 1954 roku PTTK rozpoczęło działalność przewodnicką na terenie Zamku jako Koło Przewodników Turystycznych w Malborku przy Oddziale PTTK⁶. Lawinowo narastający ruch turystyczny: od 30 000 osób w 1953 do 150 000 osób w 1957 roku⁷, przy jednoczesnym wzroście liczby osób, które uzyskały uprawnienia przewodnickie: od 11 w 1952 do 55 w 1957 roku, stawał się coraz większym problemem⁸. Liczba czynnych przewodników zawsze była mniejsza od liczby absolwentów kursów przewodnickich. Niektóre z tych osób z różnych przyczyn w ogóle nie podejmowały pracy przewodnika lub z niej rezygnowały w krótkim czasie. Zbyt małą ilość przewodników zauważył także w 1959 roku Henryk Raczyniewski, ówczesny wojewódzki konserwator zabytków w Gdańsku. W lutym 1961 roku, już jako dyrektor Muzeum Zamkowego w Malborku, próbował temu zaradzić, zwracając się do Oddziału PTTK z propozycją wprowadzenia obowiązkowych codziennych dyżurów przewodników w godzinach 11.00-15.00 i wejścia z turystami w dwóch rzutach o 11.00 i 14.00 oraz wprowadzenia etatowego przewodnika, przebywającego stale w portierni w godzinach 11.00-16.00. Również pracownicy Działu Oświatowego mieli pełnić rolę przewodników w wypadku ich braku⁹ (Ryc. 2).

Jednak niewystarczający stan osobowy przed rokiem 1961 nie dotyczył tylko obsługi przewodnickiej. Niedostateczny dozór powodował, że tereny zamkowe nie były w pełni zabezpieczone. Zgodnie z oceną mgra inż. arch. Włodzimierza Sierzputowskiego *na Zamku panowało «bezhoolowie»*. Także Henryk Raczyniewski przyznawał, że niedostateczny nadzór umożliwiał *niekontrolowane włóczenie się po Zamku obcych osób*¹⁰.

5. APG, MZM, APM 9/868/0-64: J. Żmijewski, Prace zabezpieczające, s. 10.

6. O. Buńka, G. Łopuszyńska, M. Mierzwiński, op. cit., s. 6.

7. Archiwum Zakładowe MZM (dalej AZ), sygn. 1/914: Statystyki ruchu zwiedzających 1948-98, Frekwencja w zamku malborskim z lat 1946-1985, s. 3.

8. Problem ten pojawia się do dzisiaj, szczególnie w maju i czerwcu (gdy Zamek odwiedzają liczne grupy szkolne) oraz w sezonie wakacyjnym. K. Lorenz, op. cit., s. 79.

9. APG, MZM, APM 9/868/0-45: Współpraca z PTTK, Pismo Dyrektora Raczyniewskiego z dnia 15 lutego 1961 r., s. 6.

10. Archiwum Działu Dokumentacji Naukowej MZM (dalej ADN), Z/VII/2163: Korespondencja Antoniego Dudy-Dziewierza, Protokół z posiedzenia Komisji Konserwatorskiej dla zabezpieczenia i odbudowy Zamku w Malborku z dnia 17 września 1959 roku, s. 3-4.

Przewodnicy oprowadzali nie tylko po terenach zamkowych, ale także po niektórych wnętrzach. Z 1954 roku, pod datą 15 maja, pochodzi najstarszy zapisek o planie zorganizowania w *komnatach gościnnych Zamku Średniego* [wnętrza Pałacu Wielkich Mistrzów – przyp. AM] *muzeum, które podlegałoby bezpośrednio Ministerstwu Kultury i Sztuki*. Informacja ta widnieje w „Kronice powiatu Malbork” w malborskim zasobie Archiwum Państwowego w Gdańsku¹¹. Natomiast pod datą 27 maja 1954 roku tamże w wycinku prasowym odnajdujemy wzmiankę o organizacji wystawy obrazów Jana Matejki na Zamku¹², a pod datą 5 czerwca znajduje się odręczny zapis o dwóch wystawach w komnatach gościnnych Zamku Średniego: wystawie obrazów Józefa Chełmońskiego (czynnej do 8 czerwca) i wystawie dzieł Jana Matejki (do 30 czerwca 1954 roku)¹³. Ta ostatnia została zorganizowana z okazji „Dni Oświaty, Książki i Prasy” przez Centralne Biuro Wystaw Artystycznych i dostępna była codziennie (poza poniedziałkami) w godzinach 10.00–18.00¹⁴. Ciekawe, że są to jedyne wzmianki o tych wystawach, w późniejszych dokumentach nie ma żadnego odwołania do tych faktów.

Najstarsze dokumenty w posiadaniu MZM pochodzą także jeszcze z czasów „przedmuzealnych”. Zachował się m.in. „Preliminarz dochodów i wydatków oddziałowego przedsiębiorstwa PTTK w Malborku na rok 1958”¹⁵, w którym po stronie dochodów znajdują się takie pozycje, jak:

1. Wstęp do Zamku – 100 000 osób × 3 zł	300 000 zł
2. Czynsz z gospody PSS – 5 mies. × 1.374 zł	6 870 zł
3. Noclegi 15 000 osób × 12 zł	180 000 zł
4. Kiosk	100 000 zł
5. Wpływy z ogrodnictwa	120 000 zł
6. Wypożyczalnia sprzętu turystycznego	8 000 zł
7. Wpływ z imprez	100 000 zł
Razem dochody	814 870 zł

Liczba zwiedzających została tutaj niedoszacowana. Według zestawienia frekwencji z lat 1946–1985 w roku 1958 Zamek odwiedziło 174 000 osób¹⁶. Zestawienie w preliminarzu dowodzi jak wszechstronną działalność prowadziło Polskie Towarzystwo Krajoznawczo-Turystyczne w końcu lat pięćdziesiątych xx wieku na terenie malborskiego Zamku. Poza wymienionymi w dochodach: gospodą, schroniskiem turystycznym, ogrodnictwem i wypożyczalnią sprzętu

11. APG, Powiatowe Archiwum Państwowe (dalej PAP), APM 9/254/0–80A: Kronika powiatu Malbork za okres v–vi 1954, s. 15.

12. Ibidem, s. 27.

13. Ibidem, s. 35.

14. APG, PAP, APM 9/254/0–80A: Wycinek prasowy z nieznannej gazety z dnia 10 czerwca 1954 r., s. 42. O późniejszych wystawach będzie mowa dalej.

15. ADN, Z/VII/2163: Korespondencja, Preliminarz dochodów i wydatków oddziałowego przedsiębiorstwa PTTK w Malborku na rok 1958, s. 1.

16. AZ, 1/914: Statystyki ruchu zwiedzających, Frekwencja w zamku malborskim z lat 1946–1985, s. 3.

turystycznego, PTTK prowadziło sezonowo kiosk pamiątkarski i obsługiwało sezonowo ówczesne wystawy, muzealną i archiwalną, o których dokładniej będzie mowa w dalszej części artykułu.

Wydatki natomiast obejmowały m.in. płace osób zatrudnionych w PTTK. Użyte w tytule preliminarza określenie „przedsiębiorstwo” wcale nie było „na wyrost”. W roku 1958 było w nim zatrudnionych 15 pracowników stałych oraz 16 sezonowych. Pracowali oni w administracji, jako obsługa Zamku (kasjerka, 3 dozorców, woźnica oraz kustosz), obsługa schroniska turystycznego oraz pracownicy ogrodnictwa. Na tej liście nie uwzględniono w ogóle przewodników. Wśród wymienionych stanowisk ciekawostką jest woźnica z uposażeniem miesięcznym 1000 złotych w ciągu całego roku (dla porównania woźnica miał dwa razy mniejsze uposażenie od kustosza, ale wyższe o kilkaset złotych od kasjerki czy dozorców). W wydatkach gospodarczych znajduje się także pozycja *Utrzymanie konia*, na którą składały się: zakup owsa (240 kg miesięcznie) i słomy, naprawa uprzęży, kucie konia oraz naprawa wozu. Planowane roczne koszty utrzymania konia zamknęły się w sumie 11 500 zł, więc tylko o 500 zł mniej niż płaca woźnicy. Najwyżej opłacanym stanowiskiem był kustosz (2000 zł), ale w roku 1958 miał otrzymywać te pieniądze tylko przez 7 miesięcy. Trudno wyjaśnić przyczyny tej sytuacji, wymaga to dalszych badań.

Z pozostałych wydatków w preliminarzu uwagę zwracają następujące pozycje:

ZAMEK	
» elektryfikacja sali rycerskiej	8 000 zł
» malowanie pomieszczeń na wystawę muzealną [powstała latem 1960 roku – przyp. AM]	5 000 zł
» piorunochrony [prawdopodobnie zakup większej ilości za tak dużą kwotę – przyp. AM]	20 000 zł
SCHRONISKO W ZAMKU	
» zakup 100 szt. łóżek oraz koców i prześcieradeł, razem	46 000 zł
» pranie, 200 kg mydła (sic!), proszek	8 400 zł

OGRODNICTWO

» Budowa rozmnażarki i koszty związane z jej wyposażeniem, razem	15 408 zł
» Naprawa okien inspektowych 150 szt.	3 000 zł
» Zakup nasion na 1959 rok	5 000 zł

DOM WYCIECZKOWY [PRAWDOPODOBNIENIE CHODZI O DOM STEINBRECHTA – PRZYP. AM]

» Remont wewnętrzny	20 000 zł
» Remont zewnętrzny	5 500 zł

KIOSK Z PAMIĄTKAMI

» Zakup towaru	85 000 zł

WYPOŻYCZALNIA SPRZĘTU TURYSTYCZNEGO

» Zakup sprzętu	35 000 zł

Całość wydatków zamknęła się w kwocie 809 744 zł z saldem na następny rok w wysokości 5126 zł¹⁷. Wydatki są spore, gdyż są to lata, gdy PTTK był głównym zarządzającym terenami zamkowymi.

Przełomowym wydarzeniem opisywanego okresu w historii Zamku był pożar pomieszczeń ówczesnego schroniska PTTK w skrzydle północnym Zamku Średniego oraz dachów skrzydła północnego i zachodniego w nocy z 8 na 9 września 1959 roku. Straty spowodowane przez ogień oszacowano na około 6 mln zł¹⁸. To tragiczne zdarzenie spowodowało wreszcie zainteresowanie władz, od lokalnych zaczynając, na centralnych kończąc, sytuacją malborskiego zabytku. Ministerstwo Kultury i Sztuki przyznało kredyty w wysokości 2,3 mln zł na wstępne prace zabezpieczające, takie jak: założenie prowizorycznego dachu nad spalonymi skrzydłami Zamku Średniego, zabezpieczenie uszkodzonych w wyniku pożaru sklepień, w tym także Wielkiego Refektarza, czy remont dachów na Zamku Średnim i Wysokim. Niestety, w ramach prac remontowych m.in. pobielono ściany wewnątrz Pałacu oraz Wielkiego Refektarza, gdzie także usunięto drewniane boazerie z czasów rekonstrukcji niemieckiej. Po ukończeniu wymienionych prac Zamek został ponownie udostępniony dla zwiedzających 15 maja 1960 roku¹⁹ (Ryc. 3–4).

W międzyczasie próbowano określić przyszłość malborskiego zabytku. Już tydzień po pożarze zebrała się wcześniej cytowana Komisja Konserwatorska pod przewodnictwem prof. dra Bohdana

17. ADN, Z/VII/2163: Preliminarz dochodów i wydatków.

18. APG, MZM, APM 9/868/0–64: J. Żmijewski, Prace zabezpieczające, s. 11.

19. Ibidem, s. 11–12; AZ, 1/41: Organizacja własnej jednostki 1949–2012, Sprawozdanie pełnomocnika Ministra Kultury i Sztuki ds. zamku w Malborku na konferencji u Ministra w dn. 13.10.1960 r., s. 17–19.

Ryc. 3

Płonące skrzydło zachodnie Zamku Średniego, reprodukcja wg Rocznika Budowlanego MZM 1959, fot. 3, skan L. Okońskiego

Ryc. 4

Zamek Średni, zachodnia elewacja po pożarze 7/8 IX 1959 r., M. Kilarski, Odbudowa i konserwacja zespołu zamkowego w Malborku w latach 1945–2000, Malbork 2007, il. 58, skan L. Okońskiego

Guequina²⁰. Podczas obrad Henryk Raczyński relacjonował o decyzjach władz lokalnych w sprawie usunięcia gruzów oraz o zaangażowaniu się miejscowego społeczeństwa w prace porządkowe na Zamku. Sam, jako Wojewódzki Konserwator Zabytków, kazał zamknąć tymczasowo cały Zamek dla zwiedzających aż do chwili, gdy m.in. wojsko przeprowadzi dodatkowe badania, czy na terenach zamkowych nie ma żadnych pozostałości amunicji i innych materiałów wybuchowych. Także PTTK, jako główny administrator Zamku, zgodnie z zaleceniami konserwatora miało dopilnować, aby zwiedzanie w przyszłości odbywało się grupowo pod dobrym nadzorem oraz aby przez Straż Pożarną została przeprowadzona gruntowna kontrola całości, a użytkowany obiekt został zabezpieczony przed ogniem²¹. Z treści wspomnianego protokołu Komisji wynika, że jej członkowie byli zgodni co do kwestii odbudowy Zamku, ale sprzeciwiali się pozostawieniu go w rękach PTTK. Prof. dr Stanisław Lorentz uważał, że w obecnej sytuacji Zamek należy szybko

20. Komisja została powołana w dniu 18 czerwca 1959 roku przez Ministra Kultury i Sztuki. APG, MZM, APM 9/868/0–64: Informacja o działalności własnej, J. Żmijewski, Założenia kompleksowej odbudowy i adaptacji dla przyszłej ekspozycji muzealnej, s. 13.

21. APG, MZM, APM 9/868/0–64: J. Żmijewski, Prace zabezpieczające, s. 3.

pro wizorycznie zabezpieczyć oraz przekazać go pod kompetentny i odpowiedzialny zarząd, czyli powołać (przez Ministra) Kierownictwo Odbudowy i Użytkowania Zamku. Postulował również rozwiązanie dotychczasowej umowy z PTTK²². Komisja sformułowała i uchwaliła 13 wniosków, które m.in. dotyczyły czasowego zamknięcia malborskiego Zamku, wykonania jeszcze w 1959 roku prowizorycznego zabezpieczenia zniszczonej przez pożar części Zamku oraz pozyskania w Ministerstwie funduszy na te prace, przeprowadzenia badań naukowych m.in. sklepienia nad Wielkim Refektarzem, dokonania prac inwentaryzacyjnych na miejscu oraz opracowania wstępnych tez dotyczących ogólnej koncepcji odbudowy i w tym celu scalenia dokumentacji naukowej, dotychczas rozproszonej po kraju. Komisja poparła także wniosek prof. Lorentza, dotyczący powołania do życia Kierownictwa Odbudowy i Użytkowania Zamku²³.

Kolejnym gremium, które zajęło się przyszłością malborskiego Zamku, byli uczestnicy konferencji u Ministra Kultury i Sztuki Tadeusza Galińskiego w dniu 30 listopada 1959 roku, podczas której doc. dr Kazimierz Malinowski, dyrektor Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków MKiS, wyszedł z propozycją stworzenia Zarządu Zamku, podporządkowanemu Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku, który objąłby swoim działaniem Zamek Wysoki i Zamek Średni, zwany w protokole Środkowym, gdzie stworzono by ekspozycje muzealne. Zaproponował także, aby część pomieszczeń Zamku Średniego została wydzierżawiona PTTK. Na terenie Przedzamcza, zwanego w protokole Zamkiem Dolnym, znajdowałyby się lokale Zarządu Zamku, schronisko turystyczne PTTK, gospoda itp.²⁴ Nieco odmiennego zdania był prof. Lorentz, według którego na muzeum wystarczyłby tylko Zamek Wysoki, zaś na Środkowym Zamku powinno tętnić życie codzienne, a więc to byłyby kluby kulturalne, gospody itp. Całość powinna podlegać Ministerstwu Kultury i Sztuki²⁵. Podnoszono również głosy, aby odtworzyć tylko to, co zachowało się z czasów krzyżackich oraz z późniejszych przeróbek polskich, a nie zachowywać falsyfikatów z czasów niemieckich²⁶. Minister Galiński był nawet przeciwnikiem odbudowy Kościoła Najświętszej Maryi Panny na Zamku Wysokim jako obiektu kompletnie zrujnowanego. Uważał również, że na Zamku Dolnym należy zachować tylko Kościół św. Wawrzyńca, a całą resztę zabudowań rozebrać lub pozostawić w stanie zabezpieczonej ruiny²⁷.

Komisja Konserwatorska zebrała się po raz drugi 12 grudnia 1959 roku i obecni wówczas jej członkowie zwrócili szczególnie uwagę na palący problem uporządkowania i zabezpieczenia terenu

22. Ibidem, s. 5–6.

23. Ibidem, s. 6–10.

24. ADN, Z/VII/2163: Protokół konferencji w sprawie programu odbudowy i użytkowania Zamku w Malborku odbytej w gabinecie Ministra Kultury i Sztuki dnia 30 listopada 59 r., s. 1–3.

25. Ibidem, s. 3.

26. Wypowiedź prof. dra Stefana Kuczyńskiego, ibidem, s. 4.

27. Ibidem, s. 5.

Ryc. 5

Grupa turystów z przewodnikiem na tle zniszczonego skrzydła północnego, Archiwum Fotograficzne MZM, negatywy archiwalne, 1963-66_1658, skan L. Okońskiego

Zamku, chociaż tymczasowo, oraz zorganizowania *wystawy demonstrującej obiekty z czasów krzyżackich, Grunwaldu i panowania polskiego*²⁸. Sprawa była bardzo pilna, ponieważ za pół roku miały odbyć się obchody 550-lecia bitwy grunwaldzkiej i Tysiąclecia Państwa Polskiego. Do najpilniejszych prac zaplanowanych na rok 1960 zaliczono reperację dachów, montaż gromochronów, oszklenie ok. 400 otworów, dokończenie naprawy sklepień Wielkiej Komturii oraz nakrycie prowizorycznym dachem kościoła na Zamku Wysokim. Dość kontrowersyjne, z dzisiejszego punktu widzenia, prace zaproponował Bronisław Mieszkowski, jak m.in. zamurowanie wejść do sal nieprzewidzianych dla zwiedzania, pobielenie nieautentycznych malowideł czy rozebranie oryginalnych szczytów Karwanu, co nie spotkało się z pełną zgodą pozostałych członków Komisji²⁹. Podkreślono także konieczność *udostępnienia Zamku najszerszym warstwom społecznym*³⁰. W jednym z wniosków tego spotkania zalecono

Konserwatorowi Zabytków zwrócić się do Komisji ds. Turystyki o sporządzenie założeń projektowych dla potrzeb turystycznych na rok 1960 postulując, że ten program powinien obejmować tylko część budynku przewidzianego do trwałej odbudowy położonego za kościołem św. Wawrzyńca. [...] W budynku tym mogą być przewidziane pomieszczenia noclegowe PTTK. Lokowanie ich w Zamku Średnim nie jest dopuszczalne³¹ (Ryc. 5).

Następnym podjętym przez Ministerstwo krokiem w procesie odbudowy Zamku było powołanie Pełnomocnika Ministra do spraw Odbudowy i Zagospodarowania Zespołu Zamkowego w Malborku³².

28. ADN, Z/VII/2163: Protokół Nr 2 z posiedzenia w dniu 12 grudnia 1959 r. Komisji Konserwatorskiej dla zabezpieczenia i odbudowy Zamku w Malborku, Wypowiedź prof. Lorentza, s. 1.

29. Bronisław Mieszkowski to późniejszy kurator i kustosz Muzeum Zamkowego w Malborku, ibidem, s. 2–3.

30. Wypowiedź dyr. Malinowskiego, ibidem, s. 4.

31. Ibidem, s. 4.

Stanowisko to z dniem 1 lutego 1960 roku powierzono Antoniemu Dudzie-Dziewierzowi, dotychczas dyrektorowi Muzeum w Łańcucie. Do zakresu jego obowiązków m.in. należało: *koordynowanie wszelkich zamierzeń i planów w zakresie odbudowy i zagospodarowania* oraz czuwanie nad ich terminową realizacją³³. Antoni Duda-Dziewierz pełnił to stanowisko do 31 grudnia 1960 roku, czyli do momentu utworzenia Muzeum Zamkowego w Malborku. Mimo że zakładano szeroko zakrojone prace porządkowe i działania zmierzające do stworzenia na terenie Zamku samodzielnej placówki muzealnej, to nadal wielkim problemem pozostawało odpowiednie zabezpieczenie terenów zamkowych, które nadzorował *tylko jeden stróż* (sic!), a *dojścia na teren zamkowy były bardzo liczne i stosunkowo łatwo dostępne*. Zalecano zwiększyć dozór do dwóch osób, opłacanych z funduszy PTTK, zamknąć prowizoryczne dojścia na tereny zamkowe i oznaczyć je ostrzegawczymi tablicami „Obcym wstęp wzbroniony” oraz zwrócić się o pomoc w nadzorze do Milicji Obywatelskiej³⁴.

W dokumentach z roku 1960 często pojawia się temat zorganizowania w pomieszczeniach zamkowych wystawy muzealnej, a nawet dwóch tj. historycznej i konserwatorskiej. Kwestie wystawiennicze nie były nowością, o czym już była mowa *a propos* wystaw zorganizowanych w 1954 roku. Kolejną była wystawa zorganizowana w 1957 roku z okazji 500. rocznicy przyłączenia Malborka do Polski, zorganizowana przez Komitet Jubileuszowy we współpracy z Powiatowym Archiwum Państwowym w Malborku, które od 1950 roku swoją siedzibę miało w Pałacu Wielkich Mistrzów, oraz z prezydiami rad narodowych i oddziałem PTTK. Wystawa archiwalna nosiła tytuł *Malbork i ziemia malborska w dokumencie*. Po przerwie zimowej, w następnym roku uruchomiono ją ponownie w ograniczonym zakresie czasowym (2 godziny dziennie). Ekspozyty pochodziły przede wszystkim z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Gdańsku i Biblioteki Gdańskiej PAN. Wystawa eksponowana była w salach Pałacu Wielkich Mistrzów. Z czasem została przekształcona w stałą ekspozycję Muzeum Zamkowego³⁵. Wracając do 1960 roku, projekt scenariusza wystawy historycznej przygotował prof. Karol Górski, a konserwatorskiej Bronisław Mieszkowski³⁶. Oba scenariusze nie zachowały się w dokumentacji, znane są tylko z omówienia, zawartego w „Protokole z konferencji naukowej”, która odbyła się 4 maja 1960 roku. W obu wystawach planowano położyć nacisk na czasy krzyżackie i polskie na Zamku, równocześnie krytykując niemieckie prace konserwatorskie. Miejscem wystaw miał być Wielki Refektarz

32. ADN, Z/VII/2163: Zarządzenie Nr 10 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 30 stycznia 1960 r. w sprawie powołania Pełnomocnika Ministra Kultury i Sztuki do spraw Odbudowy i Zagospodarowania Zespołu Zamkowego w Malborku.

33. ADN, Z/VII/2163: Umowa-Zlecenie z dnia 1 lutego 1960 r. dla Antoniego Dudy-Dziewierza oraz pismo Ministerstwa Kultury i Sztuki do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie z dnia 2 lutego 1960 roku.

34. ADN, Z/VII/2163: Pismo Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków do Pełnomocnika Antoniego Dudy-Dziewierza z dnia 14 kwietnia 1960 roku.

35. *Ex Praesenti Praeteritum. 60 lat APE. Księga pamiątkowa jubileuszu 60-lecia Archiwum Państwowego w Elblągu z siedzibą w Malborku*, praca zbiorowa, Malbork 2010, s. 65.

36. ADN, Z/VII/2163: Protokół z konferencji naukowej, związanej z zorganizowaniem wystawy na zamku malborskim, odbytej w dniu 4 maja 1960 r., w godz. od 10–tej do 18–tej. Bogna Jakubowska wspomina także wystawę archiwalną. Według niej autorami scenariusza wystaw historycznej i archiwalnej byli mgr Wanda Szaniawska i prof. dr Karol Górski, a za wystawę konserwatorską był odpowiedzialny inż. arch. Maciej Kilarzski wraz ze wspomnianym Bronisławem Mieszkowskim. APG, MZM, APM 9/868/0–64: Informacja o działalności własnej, s. 97.

37. ADN, Z/VII/2163: Protokół z konferencji naukowej. B. Jakubowska podaje informację, że wystawa historyczna miała miejsce w salach reprezentacyjnych na piętrze Pałacu Wielkiego Mistrza, wystawa archiwalna w jego przyziemiu, a ekspozycja militariów w Wielkim Refektarzu. APG, MZM, APM 9/868/0–64: Informacja o działalności własnej, s. 97 i nast.

38. Szczegółowe informacje na temat organizacji wystawy konserwatorskiej zawarł Maciej Kilarzski w swoich notatkach zatytułowanych „DW [Dokumenty wewnętrzne] nr 263, 264: Malbork Raporty dla PKZ, sprawozdania, notatki Macieja Kilarzkiego. Notatnik z pierwszych miesięcy i lat pracy Muzeum Zamkowego”, przechowywanych w zasobie Biblioteki Naukowej MZM.

39. AZ, 1/41: Organizacja własnej jednostki 1949–2012, Sprawozdanie pełnomocnika Ministra Kultury i Sztuki ds. zamku w Malborku na konferencji u Ministra w dn. 13.10.1960 r., s. 17–19.

40. Obecnie Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

41. Obecnie Muzeum Okręgowe w Toruniu, oddział w Ratuszu Staromiejskim.

42. Obecnie Muzeum Warszawy.

43. AZ, 26/10: Wypożyczenia obiektów z zewnątrz 1960–2017, s. 1 i nast.

44. W spotkaniu brali udział m.in. prof. St. Lorentz, dyr. M. Ptaśnik, dyr. Durko, płk Konieczny oraz dyr. A. Duda-Dziewierz i mgr H. Raczyniewski. AZ, 1/41: Organizacja własnej jednostki, s. 13–19.

45. APG, MZM, APM 9/868/0–67: Protokoły posiedzeń Kolegium Muzealnego 1961, 1963, 1967–1971, 1973–1984, s. 2 i nast.

oraz sala wschodniego skrzydła Zamku Średniego. Największym problemem wystawienniczym, wymagającym szybkiego rozwiązania, było zapewnienie odpowiednich warunków klimatycznych. Brak ogrzewania pomieszczeń ekspozycyjnych ograniczał czas trwania wystaw tylko do okresu letniego³⁷.

Z przeprowadzonej kwerendy dokumentacji Działu Głównego Inwentaryzatora, przechowywanej nadal w Archiwum Zakładowym MZM, wynika, że od czerwca 1960 roku trwały przygotowania do stworzenia wystaw: muzealnej i archiwalnej, których organizatorem było ówczesne Muzeum Pomorskie (obecne Muzeum Narodowe) w Gdańsku. Brak informacji w tych dokumentach o wystawie konserwatorskiej³⁸. Wystawa muzealna zaplanowana była z dość dużym rozmachem jak na tamte czasy, została otwarta 24 lipca 1960 roku³⁹ i miała trwać do 30 września, ale po przerwie zimowej została ponownie otwarta 1 maja 1961 roku, o czym będzie mowa dalej. Nie zachowały się wykazy ekspozycji obu wystaw, ale w Archiwum Zakładowym MZM znajdują się rewery wypożyczeń na wystawę muzealną. Obejmują one ponad 160 ekspozycji wypożyczonych z różnych instytucji kultury z całego kraju: Muzeum Mazurskiego w Olsztynie⁴⁰, Muzeum w Toruniu⁴¹, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, Muzeum Historycznego w Warszawie⁴², Muzeum Narodowego w Warszawie, Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu, Muzeum Narodowego w Poznaniu, Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku oraz kilkadziesiąt rekwizytów wykorzystanych w filmie Aleksandra Forda *Krzyżacy*, a przechowywanych w Wytwórni Filmów Fabularnych w Łodzi⁴³. Wystawy cieszyły się dużym zainteresowaniem turystów (około 80 000 zwiedzających), a także zostały bardzo pozytywnie ocenione przez uczestników konferencji u ministra Z. Garsteckiego w dniu 13 października 1960 roku⁴⁴. Natomiast z protokołu z posiedzenia Kolegium Muzeum Zamkowego w Malborku z dnia 21 lutego 1961 roku wyraźnie wynika, że nowo powstałe muzeum przejęło wcześniej zorganizowane wystawy i podjęto się ich adaptacji na potrzeby własne. Termin ponownego otwarcia wystaw ustalono na dzień 1 maja 1961 roku⁴⁵. Kwestie wystawiennicze z lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych xx wieku są bardzo interesujące i wymagają szczegółowszych badań w przyszłości (Ryc. 6).

Kolejnym bardzo ciekawym dokumentem w zasobie muzealnego Archiwum Zakładowego jest pismo Komendanta Powiatowej Komendy Straży Pożarnej w Malborku do Oddziału PTTK

Ryc. 6
Fragment wystawy prezentowanej
w Wielkim Refektarzu, Archiwum
Fotograficzne MZM, negatywy archiwalne,
1963-66_1113, skan L. Okońskiego

w Malborku z dnia 23 maja 1960 roku, w którym to ów Komendant w imieniu Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Malborku zatwierdził pod względem przeciwpożarowym plan tras zwiedzania Zamku⁴⁶. A tras tych było aż trzy. Najkrótsza była dwugodzinna trasa dla wycieczek szkolnych. Zwiedzanie zaczynało się tradycyjnie, tak jak przez kolejne 54 lata, na Przedzamczu przed Bramą Główną, ale wycieczki prawdopodobnie miały zbierać się i oczekiwać na przewodnika w kościele św. Wawrzyńca⁴⁷. Dalej trasa zwiedzania wiodła przez zespół Bramy Główniej, dziedziniec Zamku Średniego na taras zachodni, gdzie turyści mogli zobaczyć *szczątki drewnianego rusztowania, które uchodzi za pokrzyżacką szubienicę*⁴⁸. Następnie przez Młyn schodami drewnianymi pod Gdanisko i z powrotem gankami murów obronnych na taras zachodni oraz dalej na dziedziniec Zamku Wysokiego. Młodzi turyści na Zamku Wysokim oglądali Celę „Witold”, browar piwa ciemnego⁴⁹, Złotą Bramę (z daleka, z południowo-wschodniego narożnika krużganku), umywalnię rąk, Refektarz na drugim piętrze oraz, wracając na pierwsze piętro, Sypialnie, Gdanisko, Komnaty Organisty⁵⁰ i Salę Kapitulną. Ciekawostką szlaku po Zamku Wysokim było przejście z piętra pierwszego na drugie drewnianymi schodami w narożu południowo-wschodnim. Obecnie od kilkudziesięciu lat schody te nie są używane ze względu na ich delikatną konstrukcję oraz zbyt dużą ilość turystów odwiedzających MZM co roku. Następnym punktem ówczesnej trasy szkolnej była Sala Stołowa⁵¹, czyli największa sala na Zamku, obecnie znana pod nazwą Wielki Refektarz, do której wchodziło portalem

46. AZ, 1/913: Organizacja ruchu turystycznego 1960–97, s. 3–10.

47. ADN, Z/VII/2163: Protokół z konferencji z dnia 4 maja 1960 r., s. 4.

48. AZ, 1/913: Organizacja ruchu turystycznego, s. 5.

49. Obecnie zwany dawną Piekarnią.

50. Obecna nazwa: Komnatki Wysokich Dostojników Zakonu.

51. Ibidem, s. 5.

Ryc. 7
Henryk Raczyński, pierwszy dyrektor MZM,
Archiwum Koła Przewodników, skan L. Okońskiego.

z małego dziedzińca. Z Wielkiego Refektarza wewnętrznymi schodami grupa przechodziła do Pałacu Wielkich Mistrzów, zwanego wówczas Rezydencją Królewską. Po zwiedzeniu bliżej nieokreślonych pomieszczeń Pałacu turyści schodzili do piwnic krętą klatką schodową i poprzez suchą fosę opuszczali bramą zachodnią tereny zamkowe.

Trasa nr 2 była zaplanowana na zwiedzanie trzygodzinne. Początek był podobny jak na trasie szkolnej, ale po przejściu mostu na Zamek Wysoki grupa kierowała się krętymi schodami w wieży obronnej⁵² do fosy suchej i dalej pod Gdanisko, następnie gankami obronnymi do Młyna i na taras zachodni Zamku Wysokiego. Z dziedzińca Zamku Wysokiego grupa wchodziła na pierwsze piętro krętymi schodami w skrzydle południowym i kierowała się do Złotej Bramy, dalej do Kapitularza, skąd krętymi schodami w narożniku północno-zachodnim wchodziła na górne blanki (ganki) obronne, co z pewnością było dużą atrakcją tej trasy. Po przejściu ganków obronnych skrzydła zachodniego i południowego grupa schodziła na drugie piętro i kontynuowała zwiedzanie zgodnie z trasą szkolną. Dodatkową atrakcją pod koniec było zwiedzanie dolnej, a następnie górnej kondygnacji piwnic. Dzisiaj to rozwiązanie byłoby niemożliwe ze względu na wielokrotnie większe natężenie ruchu turystycznego oraz fakt, że w górnej kondygnacji piwnicznej znajdują się pomieszczenia niedostępne dla ruchu turystycznego – są tam magazyny MZM i Archiwum Państwowego w Gdańsku.

Na zwiedzanie Zamku najdłuższą trasą trzeba było poświęcić aż 4 godziny. Było to w zasadzie powtórzenie trasy numer 2, ale po wyjściu z Pałacu do fosy grupa oglądała jego zachodnią elewację i potem przez bramy św. Mikołaja i Szewską opuszczała teren Zamku. Następnie przemieszczała się schodami przy północnej nawie kościoła św. Jana Ewangelisty⁵³. Oglądając południową panoramę Zamku i wschodnią elewację kościoła turyści poznawali krótką historię Starego Miasta Malborka oraz pozostałości jego zabytkowej fortyfikacji Zamku grupa wracała do miejsca rozpoczęcia zwiedzania, czyli na dziedziniec Przedzamcza.

W dniu 13 września 1960 roku Minister Kultury i Sztuki powołał do życia Muzeum Zamkowe w Malborku, które z dniem 1 stycznia 1961 roku objęło w posiadanie zespół zamkowy, przejmując sprawy muzealne, inwestycyjne, konserwatorskie i administracyjne⁵⁴. Pierwszy dyrektor muzeum Henryk Raczyński (Ryc. 7)

52. Obecnie błędnie zwana Basztą/Wieżą Danuśki. Trasa została wytyczona jeszcze przed premierą filmu *Krzyżacy* w reżyserii Aleksandra Forda w lipcu 1960 roku, od kiedy upowszechniła się powyższa nazwa.

53. Ibidem, s. 10. Prawdopodobnie jest to przejęzyczenie autorów opracowania, gdyż kościół parafialny na Starym Mieście zawsze nosił wezwanie św. Jana Chrzciciela.

54. AZ, 1/41: Organizacja własnej jednostki, Zarządzenie Nr 117 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 13 września 1960 r. w sprawie utworzenia „Muzeum Zamkowego w Malborku”, fotokopia i odpisy, s. 8–12.

55. APG, MZM, APM 9/868/0–45: Współpraca z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym 1960–73, s. 2.

zlecił PTTK wykonanie prac porządkowych i objęcie dozoru nad całym zespołem zamkowym do dnia 15 stycznia 1961 roku według dotychczasowych zasad⁵⁵. W styczniu 1961 roku nastąpiło również przekazanie przez PTTK Muzeum Zamkowemu dokumentów prawnych, związanych z opisem i sposobem użytkowania nieruchomości na terenie Zamku, przejętych w administrowanie przez MZM z dniem 1 października 1960 roku. W kolejnych miesiącach 1961 roku nastąpiło także przekazanie na rzecz MZM takich eksponatów, jak m.in. miedziane płyty rytownicze F. Gillego, F. Rabego i F. Fricka z 1799 roku (przekazania dokonało Kierownictwo Domu Wycieczkowego PTTK – sic!) oraz 88 monet i medali zabytkowych⁵⁶. Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki na podstawie umowy zawartej w dniu 8 czerwca 1961 roku z Zarządem Głównym PTTK w Warszawie przekazał nieodpłatnie w użytkowanie następujące obiekty na terenie Zamku:

1. Kościół św. Wawrzyńca z przeznaczeniem na przyszłą siedzibę biur i klubu P.T.T.K,
2. Dom wycieczkowy dla turystów łącznie z pomieszczeniami biura P.T.T.K. i zapleczem gospodarczym,
3. budynek gospodarczy przy domu wycieczkowym sprzętu turystycznego (sic!),
4. budynki i trwałe urządzenia ogrodnictwa łącznie z obszarem zieleni zamku niskiego⁵⁷.

Protokolarnie Muzeum Zamkowemu zespół zamkowy w Malborku został przekazany przez Zarząd Oddziału PTTK w Malborku dopiero w dniu 28 grudnia 1961 roku⁵⁸.

Od pierwszych miesięcy ważna dla nowego muzeum była obsługa ruchu turystycznego przez przewodników PTTK, za współpracę z którymi była odpowiedzialna asystent MZM Irena Puciata⁵⁹. Również pracownicy merytoryczni Muzeum: B. Mieszkowski, M. Kilariski, J. Orłowski, S. Żukowski byli zobowiązani przez Dyрекcję do bieżącego *instruktażu ustnego dla przewodników*⁶⁰. Dnia 15 marca 1961 roku Zarząd MZM zwrócił się do Oddziału PTTK o uzgodnienie współpracy dotyczącej obsługi turystów. Strona muzealna za najważniejszą sprawę uznała [...] *zapewnienie bezpieczeństwa i utrzymanie w zwartej grupie zwiedzających. Za przestrzeganie tego odpowiedzialny jest każdy przewodnik wchodzący z grupą* [...]. *Zamek ze swej strony zobowiązuje się wytyczyć trasy, a w miejscach nie przeznaczonych do zwiedzania*

56. Ibidem, s. 2–4.

57. APG, MZM, APM 9/868/0–51: Kontrole zewnętrzne własnej jednostki 1961–72, Protokół kontroli ministerialnej z dnia 31 lipca 1961 r., s. 2.

58. APG, MZM, APM 9/868/0–51: Kontrole zewnętrzne, Protokół zdawczo-odbiorczy z dn. 28 grudnia 1961 r., s. 46–47.

59. APG, MZM, APM 9/868/0–67: Protokoły posiedzeń, Protokół z posiedzenia Kolegium MZM z dnia 21 lutego 1961 r., s. 4.

60. APG, MZM, APM 9/868/0–67: Protokoły posiedzeń, Protokół z posiedzenia Kolegium MZM z dnia 15 maja 1961 r., s. 38–39.

61. APG, MZM, APM 9/868/0–67: Protokoły posiedzeń, Pismo Dyrektora MZM z dnia 15 marca 1961 r., s. 25.

*wywiesić tabliczki informacyjne*⁶¹. Z cytowanego pisma wynika, że wystawy muzealne były czynne w godzinach 10.00–16.00, zaś Zamek dostępny był dla turystów w godzinach 8.30–19.00. Obowiązywało zalecenie, że każdy przewodnik powinien *posiadać opaskę mówiącą o spełnianej funkcji [...] oraz posiadać m.in. pełne wiadomości historyczne odnośnie obiektu, po którym oprowadza. W wypadku niespodziewanych pytań nie improwizować, ale w przyszłości uzupełnić braki*⁶². Zalecenie jak najbardziej nadal aktualne! Na wspomnianej opasce był numer przewodnika, na który powoływali się turyści wpisujący pochwały, ale także uwagi krytyczne do „Złotej Księgi” wystawy archiwalnej z 1957 roku⁶³. Niestety, nie wszyscy przewodnicy dostosowywali się do zaleceń Muzeum. Problemów było wiele, niekonięcznie powodowanych przez samych przewodników, którzy musieli prowadzić zbyt duże grupy turystów (nawet do 100 osób!). Niektórzy przewodnicy nie przestrzegali tras zwiedzania, zbyt mało lub błędnie mówili o poszczególnych miejscach. Wielkim problemem była również zbyt mała ich liczba, a przede wszystkim brak dostatecznej ich obsady w godzinach największego ruchu turystycznego. W związku z rażącymi zaniedbaniami niektórych osób miały miejsce zawieszenia uprawnień przewodnickich i zakazy wejścia dla tych przewodników na teren muzeum⁶⁴.

Opisany w tym artykule okres obejmujący lata 1954–1961 wymaga jeszcze dalszych badań archiwalnych, szczególnie ówczesne kwestie wystawiennicze. Niestety problem badawczy jest trudny do rozwiązania ze względu na niekompletne źródła archiwalne.

WYKAZ SKRÓTÓW:

ADN Archiwum Działu Dokumentacji Naukowej Muzeum Zamkowego w Malborku	MZM Muzeum Zamkowe w Malborku
APG Archiwum Państwowe w Gdańsku	PAP Powiatowe Archiwum Państwowe w Malborku
APM Archiwum Państwowe w Malborku	PSS Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Malborku
AZ Archiwum Zakładowe Muzeum Zamkowego w Malborku	PTTK Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

62. Ibidem, s. 26. Warunki współpracy między MZM a PTTK uzgodniono dzień później na naradzie koordynującej ową współpracę, por. ibidem, s. 27–30.

63. APG, PAP, APM 9/254/0–76: Złota Księga zwiedzających Wystawę Archiwalną w zamku malborskim z okazji 500-lecia odzyskania Malborka.

64. APG, MZM, APM 9/868/0–67: Protokoły posiedzeń, Protokół z posiedzenia Kolegium MZM z dnia 16 sierpnia 1961 r., s. 47 i nast.

Summary/Abstract

ANICETA MISZKIEWICZ

*The Castle in Malbork
as a Tourist Destination
in the Years 1954–1961
According to Archival
Resources*

This paper is the outcome of a research inquiry across archival resources: Malbork Castle Museum in-house archives and Scientific Documentation Department, and records sourced in Malbork Castle Museum in-house archives currently forming part of the Malbork resource of the State Archives in Gdańsk. The article intends to showcase the Malbork Castle's reality in the years 1954–1961, the earliest period of Malbork guides' presence at the castle (before the museum was formed), and in the first year of the museum's activity. This was a particularly interesting time in the castle's post-war history; while largely in ruin, the edifice began garnering increased interest as a tourist destination. The paper discusses the multifaceted endeavours of the castle's administrator at the time: the Polish Tourist and Sightseeing Society.

The tragic fire of the night of September 8th/9th 1959 which consumed the premises of what had been a Polish Tourist and Sightseeing Society shelter housed by the north wing of the Middle Castle—as well as roofing of the north and west wings—proved

a watershed to the period in question. The incident sealed the destiny of the fortress in Malbork, ultimately resulting in establishing the Malbork Castle Museum on January 1st 1961. Allowing the extraordinarily difficult process to be traced, the archival inquiry has also revealed multiple issues faced by the Museum's earliest museum scientists and guides.

Exhibition-related matters are crucial to the paper. While held as early as 1954, the first exhibits were temporary in nature. Preparations for permanent exhibitions on castle premises only began in 1960. Organising and managing tourist traffic, the design of sightseeing routes across the castle included, are of particular interest.

The paper is by no means exhaustive, requiring further archival studies, their delivery difficult for reasons of incomplete archival records.